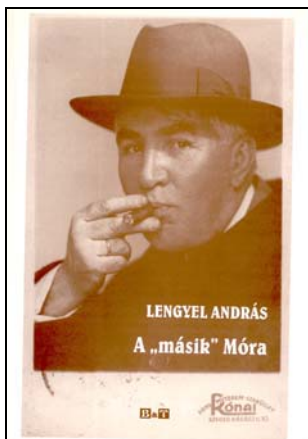

Lengyel András: A „másik” Móra

**Bába Kiadó
Szeged, 2005
155 oldal**

„Csudálatosak az Isten útjai – sóhajtotta Thurán Benedek. – Az ő akarata volt, Jánoskám, hogy te kijárd a szegénység iskoláját, és tanuld meg, hogy a szeretet az élet.” Móra Ferencnek 1911-ben megjelent gyermekregényében, a *Mindenki Jánoskájában* olvassuk ezt, a vége felé, a tanulás levonásakor. Lehet-e véletlen, hogy az író 1917-ben a *Kincskereső kisködmönt* is ezzel a szentenciával zárta: „A szeretet az élet.”

E kettő között, 1913-ban, a szabadkőműves „munka” keretében született *Lánc* című vers utolsó sora így szól: „A mi egy istenünk: a szeretet.”

Móra 1911. november 27-én lett a Szeged páholy tagja. Ha ekkor már nem írta volna meg az idézett sorokat a *Mindenki Jánoskájában*, ráfoghathánk, hogy ez már a szabadkőművesség hatása életművében. Így inkább azt hiszem: Móra elébe ment ennek a gondolkodásnak, amelyet a Szeged páholy fölvatásakor, még Móra jelenléte nélkül, Kőhegyi Lajos főmester ünnepi beszédében meghirdetett: a szabadkőművesség *standardja: a testvéri szeretet*.

Lengyel András kötetbe gyűjtötte a Móra Ferencről az utóbbi években írott tanulmányait, közleményeit. Zömük megjelent folyóiratokban (a *Tiszatájban*, a *Holmiban*, a *Forrásban*), néhány itt jelenik meg először. Főként a Móra utolsó szerelméről, az 1932-i „földvári boldog nyárról” szóló, amely miatt elsősorban tart igényt a szerző, hogy a Móra-életművet tudatosan „egyoldalúan” mutassa be. „Móra Ferenc híveinek egy részével elentétben – írja előszavában – e kis kötet írásait csak az a Móra érdekli, aki – megpróbálva kiemelni magát a társadalmi konvenciók hínárjából – önmaga igazi énjéhez próbált eljutni.” Az író – úgymond – mindig rejtegette igazi énjét. „Könnyű volt félreismerni. Ez az alkalmazkodás, ma már látszik, behatárolta írói lehetőségeit, korlátozta életműve hosszú távú erejét. Az iránta való érdeklődés mai, immár több évtizede tartó apály, úgy vélem, jelentős részben ebből az önkorlátozó magatartásból fakad.” Az újságíró Móráról szólva (*A modern médiaszemélyiség*) az életműve iránti mostani érdeklődés hiánya miatt egykori sikereinek lényeges összetevőjét, bizonyos pragmatizmusát okolja. Nagyon érdekes a megfogalmazása: „Móra teljesítménye tehát – úgy vélem – jóval több, mint a mégoly kitűnő újságíróké, de kevesebb, mint az igazán nagy íróké. Az a gondolati és magatartásbeli radikalitás, a dolgoknak az a könyörtelen végigvitele, amely minden igazán nagy író sajátja, nem volt meg benne.” „Önmagát, méltánylandó nyíltsággal, ezért is tekintette csupán kismesternek.”

Lehet, hogy ezek az okok is közrejátszhatnak a Móra művei iránti mai korlátozott érdeklődésben. Mégis úgy gondolom, az ő életművének sorsa is általánosabb társadalom-

lélektani törvényszerűségektől függ, akár pl. a népi írók iránti érdeklődés megcsappanása. Gondoljunk közülük is csak a legnagyobbak, Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter irodalomtörténeti sorsára. Az ízlésdivatok hullámmozgása, hitem szerint, előbb-utóbb visszahozza a figyelmet a realista irodalom és költészet, így a népelet ábrázolása iránt is.

A kötet a tárgyak szerinti időrendbe szerkesztve, mozaikszerűen bár, hiteles képet nyújt Móra pályájáról a tízes évektől haláláig. Lengyel András tényisztelő, pontosan számba veszi adatait, forrásait, de igyekszik mindent az általánosítás síkjára fölemelni, az életműre tett hatását kimutatni. Meggyőzően valószínűsíti, hogy Móra 1913-ban a Szegedi Napló főszerkesztői posztját szabadkőműves kapcsolatainak köszönheti: a kiadótulajdonos Engel családnak három tagja is páholytestvére volt.

Móra szabadkőművességéről többen írtunk már; most Lengyel András néhány újabb dokumentum birtokában összefoglalja, divatos szóval pontosítja erről ismereteinket. Az eddigieknél alaposabban elemzi Móra szabadkőműves beszédeit és verseit. Az 1917 végén elhangzott beszédről joggal hangsúlyozza, hogy a háborúellenes hazai megnyilatkozásoknak legmagasabb szintjén szól. A Szegedi Napló főszerkesztőjeként lapjában ezt a háborús cenzúra miatt ő sem tehette meg. A szabadkőművesség hatását elemezve a szerző rámutat, hogy a kölesönhatás 1917–19-ben átalakult: ekkor már Móra „radikalizálta” a Szeged páholy légkörét. Nem hallgatja el Mórának a háború kitörése után Domokos Lászlóhoz írott ismeretes, sokszor idézett levelét sem, amelyben kifakadt a háborúból dezertáló, belőle hasznot húzó páholytagok ellen.

A szabadkőművesség jórészt összefonódott a polgári radikalizmussal. Nem véletlenül lett 1918-ban Móra is, mint Juhász Gyula, a Polgári Radikális Párt tagja. Ám az, hogy 1915-ben maga is korteskedett beválasztásáért a konzervatív szellemű és ízlésű Petőfi Társaságba, jelzi, hogy nem kötelezte el magát teljesen, ahogyan a Horthy-korszakban sem, amikor a másik konzervatív irodalmi testület, a Kisfaludy Társaság tagságát is kereste és örömmel vállalta.

Lengyel András idézi Ady „gyilkos iróniájú” szavait „a Pósák és a Mórak” ellen. A félreértés elkerülése végett célszerű lett volna azt is közölni a gyanútlan olvasóval, hogy Ady itt nem Móra Ferenc ellen szólt, hanem testvérbátyja ellen, közelebbről Móra István költészete ellen. Amikor Ady ezt leírta, 1906-ban, Móra Ferencnek a nevét is alig ismerhette.

Móra Ferenc és Zadravec István kapcsolatának tárgyalása (*A forradalmak „furcsa párosa”*) közben Lengyel András minden eddiginél részletesebben elemzi Móra botránycikké vált 1919. április 1-jei vezércikkét, a *Mementót*. Elfogadja Móra utólagos magyarázatát: nem ijesztgetni, hanem óvni akarta Szeged népét az ellenforradalomtól. A cikk első mondatának értelmezéséhez azonban Lengyel András sem él a szegedi viszonyok sajátosságának ábrázolásával. Móra azt írta, hogy túl lévén „proletárdiktatúránk” első hetén, megállapíthatja: talán nem volt a történelemben diktatúra, amely „ilyen megalkuvástalanul kemény és mégis istenien emberséges lett volna”. Lengyel András álmélkodik: a jól tájékozott, okos, pragmatikus Móra a helyzet értékelésében hogyan foghatott ilyen durván mellé? Érthetővé válik Móra – igaz, jóhiszemű, ekkor még derűlátó, sőt talán naiv – álláspontja, ha kellő nyomatékkal hangsúlyozzuk, hogy a március 23-án a szociáldemokrata Czibula Antalból, a kommunista Udvardi Jánosból és a szintén szociáldemokrata Wallisch Kálmánból megalakult direktórium a franciák ultimátumára 27-én elhagyta Szegedet, és másnap a polgári radikális Dettre János, a konzervatív polgármester, Somogyi Szilveszter

és a háborúból hazatért katona, Tabódy Zsolt ezredes (akit Juhász Gyula versben köszöntött) megalakította a „polgári direktóriumot”. Az ő vezetésük szavatolta Szegeden, hogy a diktatúra, amelynek intézkedéseit a francia jelenlét miatt egyébként is csak korlátozva hajthatták végre, „istenien emberséges” lett és maradt. Tonelli Sándor szellemesen nevezte ezt az időszakot *denaturált bolsevizmusnak*. Ezt Móra (és Juhász Gyula) jó lélekkel vállalhatta. Ugyanakkor Móra már hallhatott arról, hogy Bécsből és a vörösuralom alatt nyögő országból gyülekeznek a városban, és késüket köszörülik a feudális ellenforradalom hívei, akiknek visszatérését ő, az őszirózsás, demokratikus forradalom vitathatatlan híve (mint megint Juhász Gyula is) nem nézhette jó szemmel. Lengyel András megtalálta az alsóvárosi rendház *Historia domus*ában Zadravec István gvardiánnak (házfőnöknek) március 31-i bejegyzését Móra nála tett látogatásáról, s ezzel meggyőzően valószínűsítette, hogy Mórát a másnapi *Memento* megírására az akkori beszélgetés készítette.

Ezek ellen az ott és másutt is észlelt megnyilatkozások ellen szólt a *Memento*. Igaz, hogy csalódnia kellett, különösen azok után, amiket a fővárosban, a Dunántúl, a Duna–Tisza-közén Kun Béla és Szamuely Tibor terrorlegényei elkövettek, de ezt nem láthatta előre; ő nem ezt hitte a szocializmus jövőjének. 1945 után annyi hazai értelmiségi járt ugyanígy, pedig ők már 1919 történelmi tapasztalatával fölverte nézhetek a jövőbe. Móra – és Juhász Gyula és Babits és Tóth Árpád, a *magyar ugar* milliányi magyarja, a négyéves vérözön után megcsömörlött ország népe: még bizakodva lépett a forradalmi átalakulás útjára. A nagy csalódásnak Babits híres-hírhedt vallomása, Juhász Gyula költészete és publicisztikája hű tükre. Móra írásaiból ugyanez a kiábrándultság olvasható ki.

Ha tudnám, mi a posztmodern, eldönthetném, igaza van-e Lengyel Andrásnak, amikor *A festő halála* (1922) érdekes elemzésének summájaként azt állapítja meg, hogy az effajta irodalom felé a regényíró Móra is tett egy lépést. Mindezt azzal a legalányabb ábrázolással érte el, amellyel a festő „meghalatásával” egyszersem saját hajdani költő voltát is elparentálta, mégpedig jellegzetes öniróniájával eltávolítva önmagától.

A szegedi múzeumba került a gyomai Kner-nyomdának az a két kis bibliofil füzetkéje, amellyel Knerék, elsősorban a Mórával baráti, levelező kapcsolatba került Kner Imre (1890–1944) tisztelte meg Mórát. Az első Mórának édesapjáról, a foltozó szűcsről írott tárcáját öltöztette művészi köntösbe (*Az utolsó suba*, 1931), a második a halálos betegség tüneteként hírelt sárgaság elleni 1770. évi javallatokat újította föl (*Házi különös orvosságok a sárgaságról...* 1933). Ez utóbbinak külön érdekessége, hogy a Kneréknél akkor nyomdászatot tanuló ifjú unokaöcsnek, Haiman Györgynek (1914–1996), a nyomda későbbi (1946–1967) vezetőjének, még később az iparművészeti főiskola több szakmai díjjal kitüntetett könyvtörténész professzorának, akadémiai doktornak ötlete és kézímunkája volt. Lengyel András, mint mondtam, túlnéz a pusztá adatokon, és tanulságként leszögezi, hogy ezek a *Privatdruckok* nem csupán a barátság okmányai. „Mert olyan gesztusokról van szó, amelyek úgy kapcsolódnak egy nagy és nemes tradícióba, hogy – miközben továbbviszik a finomítják – egyúttal fönntartanak egy alkotásra ösztönző s az emberi viszonyokat humanizáló kulturális légkört.”

Ebben a könyvecskében jelent meg először a Kalmár Ilonával (1902–1986) töltött balatonföldvári boldog nyár históriája, a múzeumba került s mindedig kiadatlan szerelmes versek alapján Móra utolsó szerelmének története. Az érthető, hogy Lengyel András úgy ítéli meg: ez lett „minden jel szerint” Móra életének legnagyobb szerelme. Kétségte-

len, hogy „naplemente előtt”, az 53 éves írónak a harmincéves lány iránt föllángoló szenvedélye érthetően kivételesnek látszik. De nem tartottuk a gyertyát Domokos Lászlónéval, Fischhof Ágotával, Diósszilágyi Sámuelnéval, Gulácsy Irénnel, Pongrácz Albertnéval töltött bensőséges együttléteiken, így utólag aligha dönthetünk tárgyilagosan összevetésükben. Jellemző, hogy amikor Wallinger Endre 1984-ben a Somogyi-könyvtár Műhely évfordulós számában bemutatta az írónak Diósszilágyiné Dybisewszky Annához (1889–1970) írott leveleit, közleményének már ő is A „másik” Móra címet adta, hogy ezzel is (akár Lengyel András, akit talán tudat alatt ez a cím is befolyásolt) azt hangsúlyozza: Mórának olyan képét kívánja e dokumentumokkal fölrajzolni az olvasók előtt, akit eddigi műveiből, életrajzából nem ismernek, s aki elűt az ismertektől. No de erről a „másik Móráról” közben kíméletlen őszinteséggel megírt mindent, a „Kica” iránti rajongó szerelmet is, a dédunoka, Vészits Andrea (*Apapa regénye*. 1989).

Az kétségtelen, hogy e 35 versből álló füzerben találunk sorokat, amelyekben a testi szerelemnek betűbe foglalása Móra részéről teljesen egyedülálló: „Csodatestednek nincsen / Elöttem titka már. / Mindened nekem adtad, / Mit adnod lehetett.” Őszintén szólva nem is értem, hogy a határon túl is ismert nevű író, tekintélyes múzeumigazgató, tudós, tisztas nagyapa, hogy merte kezéből kiadni ezeket a verseket; nem félt, hogy az éppen férjhez készülő lány nem tudja, netán nem akarja megőrizni titkukat, s a profán szemek elé kerülő lelkesült sorok botránykővé, talán házasságának zátonyra futtatójává lesznek? A dédunoka, akinek mondandójához Móra írásai szolgáltak sorvezetőül, Gulácsy Irénről szólva így idézte valahonnan a dédapát: „Asszony úgy még nem adta oda magát férfinak, mint ő nekem.” A Kica javára szóló különbség legföljebb az a nyolc év, amennyivel ő fiatalabb volt vetélytársánál, s amennyivel fokozhatta Mórában a szerelmi önkívületet. „Volt egyszer egy csodálatos orrú kislány, akiért istent is, embert is megloptam volna – adta a dédapa szájába a vallomást a dédunoka. – Aki miatt egyszer térden csúsztam végig az Esplanade 216-os szobáját, és megcsókoltam a padlót, amihez a talpa ért, s akiért széttéptem a hálóingem és vánkossom, mikor azzal a pornográf fantáziával rugdaltam magam, hogy elképzeltem Kica nászéjszakáját azzal az idegen emberrel.”

Móra díszdoktorátusának történetéből (*A siker szorításában*) is tanulságot szűr le a szerző. Abból tudniillik, hogy közismert forradalmi szereplése, „destruktív” hírneve, a szabadkőműves, radikális, zsidó Világ és Magyar Hírlap szerkesztőivel való megvallott barátsága, munkatársi együttműködése ellenére a szegedi egyetem bölcsész-kara fölterjesztette, a Gömbös-kormány (és minisztere: Hóman Bálint) elfogadta, Horthy jóváhagyta *doctor honoris causa* megtiszteltetését, és egyetemi diploma nélkül tiszteletbeli doktor lehetett. A „szelíd destruktív” írásainak hangjával, szeretetreméltó szubjektivitásával elfogadtatta magát az ellenforradalmi kurzus szellemi elitjével is. Buday Árpád dékán fölterjesztése, Lengyel András pontos megfogalmazása szerint, a Móra melletti érvek gyűjteménye. A szintén Buday fogalmazta régészeti javaslat akkor sem túloz, ha – a szerzőnek igaza van – Mórának nagyobb lélegzetű szakkönyve nem jelent meg, az ő régészeti közleményei ugyanolyan hírlapírói műfajba illők, mint egyéb művelődéstörténeti miniatűrjei. Média régész, ahogy Lengyel András minősíti, de ezt én nem tartom kevesebbnek. Csókát megírhatta volna, világhírt szerzett volna vele, de valóban, nem ért rá, könyvtár- és múzeumigazgató volt, főszerkesztő és vezércikkíró, mese- és tárcaíró, közéleti szereplő. És szerencsés kezű ásató, tucatnyi utód számára földolgozandó lelet napfényre hozója! Joggal

beszél Juhász Gyula Móra Ferenc „ezeregy életéről”... De ha, mint rég javasolom, s most tervezetemmel az Argumentum Kiadó foglalkozik, Mórának szétszórta régészeti szakközleményeit egy kötetbe gyűjtjük, kitűnik majd, hogy ebben sem maradt utolsónak. Magántanárságot is érdemelt volna.

Lengyel Andrásnak igen rossz véleménye van Móra költészetéről. Az egyetlen verseskönyvről, a *Könyes könyvről* (1920) azt tartja, hogy a benne szereplő versek „egészen egyszerűen rosszak, anakronisztikus mentalitástörténeti dokumentumai valami visszavonhatatlanul elmúltak”. A második mondattal egyet lehet érteni, de hogy ezért Móra versei általában és mindenestül rosszak volnának, erős túlzás. A Kalmár Ilonának adott szerelmes versek egyikéből kiderül: Móra maga világosan látta és elismerte, hogy versei nem modernek, de azért nem alaptalanul hitte, hogy „szépnek szépek”. Ízlés kérdése. A modernség nevében nem lehet az egész Ady előtti lírát rossznak bélyegezni. Legföljebb korszerűtlennek. De a maga idejében ennek visszhangja, értő közönsége volt. A nép-nemzeti líra is csak bizonyos idő után vált epigonizmussá.

Lengyel András figyelmen kívül hagyta, hogy a díszdoktori fölterjesztés irodalmi részét az egyetem magyar irodalmi tanszékének tanára, nem kisebb szakértő, mint a tudós esztéta és gyakorló költő: Sík Sándor írta, s ő utóbb is nyilatkozott Móra lírájáról. Már a díszdoktori javaslat előtt egyetemi előadásokat tartott róla. (Ezt Móra *Költők tilalmasában* címmel tárcában köszönte meg neki.) Sík Sándor Mórát ravatalánál is méltatta. Egyetemi előadásaiból tanulmányt formált, és fölolvasta 1934. október 1-jén a Dugonics Társaságban. Ezt közölte *Móra Ferenc, a költő* címmel 1935. évi 1. számában a Katolikus Szemle. Érvrendszere alapján azonos a díszdoktori előterjesztésével. Itt azonban nem hallgatta el Móra lírájának Lengyel Andrástól is rosszállott régiességét. „Nyomtalanul ment el felette Ady stílus- és ritmusforradalma, Babits heroikus formakísérletezése; nem vett tudomást arról a sokféle új lehetőségről, amellyel a Nyugat néhány kitűnő költője és az új katolikus líra tette sokrétűvé és csillogóvá a magyar verset, érintetlenül hagyta a szabadverskorszak zavaros hullámverése, és még csak a vele bizonyos tekintetben rokon lelkű Juhász Gyula lírai stílusa sem hagyott nyomot költészetén.” Igen, ebben benne van Sík Sándor önmagára is érvényesített költészetértékelése is: a szabad vers számára is csak zavaros kísérletnek számított. De nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy éppen ezekben az években „paradigmaváltás” zajlott le a kortárs költészetben: József Attila is, Illyés Gyula is, mások is ekkor hagytak föl a szabad verssel, és tértek vissza a hagyományos formákhoz.

Sík Sándor Móra költészetének értékét elsősorban a család lírájának képviselőjében ismerte föl. Tagadta, hogy ez szűk keret lett volna. „A költő művészete azonban éppen abban mutatkozik, hogy ebbe a szűk keretbe bele tudja rajzolni az egész világot. Meg tudja éreztetni, hogy ez a kis világ a léleknek egész világa lehet, és mint ilyen, hű tükre a nagyvilágnak.” Móra elkerülte a Pósa Lajos költészetéből ismert gyűgőgő hangvételt. A gyermekből indult ki, a gyermek lelkébe élte bele magát, a gyermek friss szemével tudta nézni a világot. Gyakran járt a szentimentalizmus meredélyén, de ettől megmentette realizmusa és humora. Móra hatásának legfőbb titka, úgymond, a meleg, szomorkás mosoly, a tréfálkozásba öltöző meghatottság. „Talán legjobb verseit ez a hang teszi felejthetlenné.” Ez a kettősség szavatolja Móra legigazibb hatását. Az emberiség jótevője, aki meg tudja nevetetni, és aki meg tudja ríkatni. „Ebben rejlik a humoristák halhatatlansága. Móra Ferenc kétségtelenül a legjelesebb magyar humoristák egyike.”

Érdekes következtetésre jutott Lengyel András az *Aranykoporsó* értelmezésében. Illés Endre „regényessé formált római régiségtannak” minősítette, s Móra sem véletlenül tette hálájának jeléül az egyetemi tanács asztalára 1932. december 3-án, díszdoktorrá avatásakor. Lengyel András szerint ezt a regényt Móra mintegy díszdoktori értekezésékként, „alkalmazkodva a feléje áramló kimondatlan igényekhez, tudatosan tette ilyenné”. Ha menet közben így alakult is a mű, fogantatásának még nem volt köze a díszdoktorság reményének. Még 1926 nyarán Nagyváradon, Gulácsy Irén vendégeként talált a témára. Ezért is hittük sokáig *kis Tit* modelljének a váradi írónót, aki egyébként ott állt Móra halálos ágyánál. De a mintába többek közt a Domokos Lászlónétól fűtött lázak emléke is belejátszott.

Fölveti Lengyel András, mi oka lehetett, hogy Somogyi Szilveszter (1872–1934) polgármester Mórának védelmező barátja, „legfőbb mentora volt a városnál”. Azt hiszem, sokban közös sorsuk hozta őket évtizedeken át közel egymáshoz. Somogyinak is szűcs volt az apja; ő is első nemzedékű értelmiségi, tanultságával Mórával szinte párhuzamosan emelkedett föl mint városi tisztviselő, előbb rendőrkapitány, majd helyettes polgármester, 1915-től polgármester. A forradalmak alatt is egymás kezére jártak, s ezért hálás lehetett Somogyi Mórának, akár Szalay József, akiről itt olvassuk Móra vallomását: volt idő (1918/19), amikor Szalay Józsefnek nem volt más barátja, mint ő; s volt idő (1920/21), amikor neki nem volt más barátja, mint Szalay. Kisebb mértékben, de így lehetett ez Somogyival is. Jelkép, hogy Móra halála után néhány héttel Somogyi Szilveszter is „elment Földvára deszkát árulni”, hogy Móra jellegzetes, öngúnyú metaforájával szóljak.

A kis kötet utolsó írása Mórának egyik kedvelt szólását tűzi tollhegyre (*Ahova az Isten kenyerünket lerakta*). A Mikes leveleiben többször fölbukkanó török szóképet Móra vehette Rákóczi íródeákjától, de Tömörkény Istvántól is – mutatta ki Lengyel András, s ezt az álláspontot nagyon tudom becsülni, mert irodalomtörténész körökben (napjainkban pl. a József Attila-kutatók közt) gyakori a makacs merevség, amellyel egy-egy motívumot, hatást kirekesztően képesek tulajdonítani az általuk meglelt forrásnak, nem hagyva teret az élet termelte sokféle lehetőségnek.

Lengyel András Móra-tanulmányai hasznosan gazdagítják az író életművének ismeretét, és bizvást remélhetjük, hogy megtermékenyítik a további kutatást. S talán egyszer fontos tápanyagul szolgálnak majd Móra írásainak remélt újbóli megszerettetéséhez.

Péter László